

2. Culp J. Panentheism / *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. E. N. Zalta, Uri Nodelman. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/panentheism/>
3. Griffin D.R. Panentheism: a Postmodern Revelation. In *Whom We Live and Move and Have Our Being : Panentheistic Reflections on God's Presence in a Scientific World* / Eds Ph. Clayton, A. R. Peacocke. Wm. B. Eerdmans Publishing, 2004. Pp. 36–47.
4. Hartshorne Ch., Reese W. L. *Philosophers Speak of God*. Chicago : The University of Chicago Press, 1953. XIV+535 p.
5. Ladouceur P. God and the World: Panentheism in Modern Orthodox Christianity. *Zygon: Journal of Religion and Science*. 2025. 60(1). Pp. 336–357. <https://doi.org/10.16995/zygon.11175>
6. Panentheism across the World's Traditions / Eds. L. Biernacki, Ph. Clayton. Oxford – New York : Oxford University Press, 2014. 218 p.
7. Tabaczek M. The Image of God in Western (Christian) Panentheism: A Critical Evaluation from the Point of View of Classical Theism. *Sophia*. 2022, № 61. Pp. 611–642.
8. Wojtysiak J. Panenteizm. W związku z poglądami Józefa Życińskiego, Charlesa Hartshorne'a i innych przedstawicieli zwrotu panenteistycznego. *Roczniki Filozoficzne*. T. LX. Nr 4. 2012. S. 313–337.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-31>

ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ДИСКУРСІ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Сарапін О. В.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри релігієзнавства*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Ознайомлення з варіативними підходами, автори яких вдаються до ідентифікації філософії релігії, спонукає до виявлення певних тенденцій і констатації очевидних узагальнень. Одразу ж обмовлюсь про опрацювання тільки тих визначень відповідної дисципліни гуманітарного знання, котрі не є калькою з монографій та підручників російських дослідників. На превеликий жаль, подібних визначень не бракує у публікаціях релігієзнавців і філософів. Принаймні в колах

вітчизняних релігієзнавців не втрачає популярності кімелєвська трактовка філософії релігії.

З іншого боку, у дослідницькій думці трапляються випадки красномовних розмислів й, навіть, вишуканих «вербальних плетінь» *про* предмет філософії релігії. Проте автори подібних розмислів часто уникають подавати визначення цієї галузі знання. Звісно, що такого кшталту «дискурсивні потуги» у подальшому викладі не буду брати до уваги.

Узагальнюючи доробок тих вітчизняних дослідників, котрі пропонували у своїх публікаціях виражені ідентифікації філософії релігії, вважаю за доречне виділити кілька їхніх контекстуальних презентацій. Передусім згадаю про поширені серед науковців визначення філософії релігії переважно як дисципліни. Щоправда більшість з них не виходять за межі установки, в основі якої полягає методичне застосування плеоназму. Відтак спрацьовує банальне сприйняття філософії релігії як філософського осмислення / обговорення питань релігії. Наприклад, для Д. Кірюхіна: «Філософія релігії – філософська дисципліна, в якій осмислюється сутність та особливості феномена релігії» [2, с. 681]. Інший приклад. В. Попов стверджував: «Предмет філософії релігії... полягає в філософському розумінні релігії як явища загальнокультурного стибу, як специфічного тлумачення феномену людського буття... Дане визначення є відображенням гносеологічної потреби сучасної гуманітарної науки у поглибленому філософському аналізі релігії як духовно-практичного явища» [5, с. 35]. О. Горкуша була переконана в тому, що «...сьогодні під філософією релігії мають на увазі як застосування філософського інструментарію для аналізу релігійної проблематики, так і філософське осмислення самої релігії» [1, с. 90]. Однак вищезгадані визначення по-перше, видаються абстрагованими навіть при умові їх обростання пишномовними конотаціями. По-друге, вони не приводять до розкривання предметної своєрідності відповідної дисципліни. По-третє, популяризація такого кшталту визначень приховує в собі небезпечну тенденцію, в основі якої полягає віднесення до домену філософії релігії усіляких й, навіть, беззмстовних розмислів про релігію та її феномени. Тому не дивно, що обсяг відповідної дисципліни наповнюється тематикою, котра має до неї вельми віддалене відношення. Для прикладу, йдеться про співвідношення релігії і моралі, духовність, світогляд, сакральне, толерантність, міжконфесійні відносини, діджиталізацію, тощо. Наслідком подібного «наповнення» є розмивання предметного поля філософії релігії.

Принагідно зауважу, що здійснені в межах виразного плеоназму визначення філософії релігії, приховують в собі вказівку на її неодмінний дисциплінарний статус. Точніше, йдеться про її розгляд як

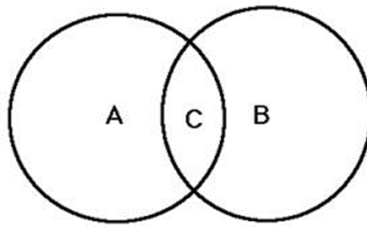
галузь філософії, або ж як дисципліни релігієзнавства. В зв'язку з цим згадаю про пропозицію Ю. Чорноморця виділяти дві філософії релігії – «власне релігієзнавчу і чужу, тобто частину філософії» [10, с. 40]. В такому разі уможливорюються ідентифікації філософії релігії тільки в контексті «академічного релігієзнавства» і, відповідно, в межах «чистої філософії». У вітчизняній дослідницькій думці подібна тенденція все-таки домінує.

Втім не рідкістю є спроби деяких дослідників прив'язати філософію релігії до сфери теологічних наук. Для прикладу, Ю. Чорноморець вважає, що «філософія релігії, яка належить до «чистої філософії» все більше зливається за своїм змістом та методами із сучасною філософською теологією» [10, с. 49]. В іншій статті, розмірковуючи про епоху емансипації філософії релігії і посилаючись на відповідну думку Ж.-Л. Маріона, Ю. Чорноморець наголошує: «В епоху постсекулярності та постмодернізму філософія може починатися не із загальної метафізики чи гносеології, не з аналізу екзистенціальної ситуації та способу буття людини, а із першопочатку всього, який традиційно називається Богом» [9, с. 125]. В. Кузнєцов, в свою чергу, позиціонує філософію релігії «як свого роду метанауку про теологічні доктрини» [3, с. 58].

Чи варто проблему ідентифікації філософії релігії заганяти у прокрустове ложе окремих наук? В будь-якому разі слід визнати, що пропонувані вітчизняними дослідниками ідентифікації філософії релігії уможливлюються в контексті виявлення її чіткої дисциплінарної належності. З іншого боку, не бракує спроб своєрідної синтетичної презентації філософії релігії. Зокрема, В. Лісовий вважав, що філософія релігії «хоч і може включати з'ясування методологічних засад релігієзнавства, але переважно дає осмислення певного виду людської активності» [4, с. 78]. Інший приклад. З. Тіменик писав: «Філософія релігії – це, насамперед, спроба органічно поєднати філософський аналіз основних понять, явищ релігії (зокрема, «Бог», «воскресіння», «одкровення», «добро», «зло») із багатовимірними, віровизнавчими, звичаєвими, обрядовими чи іншими супровідними процесами у міждисциплінарному просторі та у (між)релігійних комунікаціях, а також у сфері догмату й канону – як теоретико-духовних феноменів іншого, хоч і дотичного простору» [8, с. 14].

Подібний синтетизм заслуговує на увагу, щоправда, з деякими обмовками. По-перше, слід визнати «серединну позицію» філософії релігії у тематичних і предметних просторах філософії та релігієзнавства. Точніше, співвідношення філософії і релігієзнавства можна відобразити у вигляді двох кіл (А і В), які перетинаються між собою, утворюючи сегмент (С). Подібне зображення нагадує один з різновидів

діаграми Венна ($A \cap B$). Тоді сегмент, що утворюється внаслідок перекривання філософії і релігієзнавства виявляється сферою філософії релігії.

Тим самим уможлиблюється її презентація як однієї з дисциплін гуманітарного знання і, водночас, як одного з можливих рефлексивних дискурсів. По-друге, доречним буде виділення певних предметів вивчення, котрі виконують роль опорних детермінант філософії релігії. Йдеться про такі предмети як релігія, віра, потойбічне, Бог (божественне). Усі вони, з одного боку, відзначені своєрідним відбитком інакшості. З іншого, – їхній зміст розкривається через процедури можливої раціоналізації. В структурному відношенні такі предмети вивчення філософії релігії можна поєднати у дві взаємодоповнювальні пари: релігія – віра, потойбічне – Бог (божественне). Інваріантом цих пар слід визнати феномен позамежного, котрий постає своєрідним осередком їхніх семантичних реалізацій. Вищезгадані обмовки видаються важливими для авторської ідентифікації філософії релігії. За своєю сутністю вона являє собою застосування в процесі осмислення таких концептів, завдяки яким уможлиблюється розв’язання проблеми корелятив позамежного. Додам, що подібне визначення виявляється дещо видозміненим варіантом моїх попередніх ідентифікацій відповідної дисципліни і, водночас, одного з продуктивних філософських дискурсів [див: 6, с. 79; 7, с. 38].

Література

1. Горкуша О. Філософія релігії як співосмислювання людських пошуків релігійних сенсів. *Філософія релігії в Україні: варіативність стратегій осмислення предмету, збірник наукових праць. Українське релігієзнавство*. К., 2012. № 64. С. 83–96.
2. Кірюхін Д. Філософія релігії. *Філософський енциклопедичний словник*. К. : Абрис, 2002. С. 681.
3. Кузнецов В. Філософія науки і філософія релігії. *Філософія релігії в Україні: варіативність стратегій осмислення предмету,*

збірник наукових праць. Українське релігієзнавство. К., 2012. № 64. С. 52–58.

4. Лісовий В. Філософія і метафізика. *Генеza. Філософія. Історія. Політологія. Журнал*. К., 1994. Вип. 2. С. 70–86.

5. Попов М. В. Філософія релігії : навчальний посібник для вузів III–IV рівнів акредитації. К., 2007.

6. Сарапін О. В. Філософія релігії у перспективі подолання семантичної варіативності. *Наукові записки. Том 76. Філософія та релігієзнавство*. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 73–80.

7. Сарапін О. Пропозиції стосовно конструктивного вивчення філософії релігії і презентація одного з можливих її варіантів. *Філософія релігії в Україні: варіативність стратегій осмислення предмету* : збірник наукових праць. *Українське релігієзнавство*. К., 2012. № 64. С. 35–41.

8. Тіменик З. Ідеї філософії релігії у контексті української духовної культури 30-ті роки XIX ст. – 80-ті роки XX ст. . Львів : Вид. Львівської політехніки, 2014.

9. Чорноморець Ю. Майбутнє філософії релігії. *Філософія релігії в Україні: варіативність стратегій осмислення предмету* : збірник наукових праць. *Українське релігієзнавство*. К., 2012. № 64. С. 124–133.

10. Чорноморець Ю. Перспективи релігієзнавства у XXI столітті. *Філософська думка*. 2013. № 3. С. 39–54.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-32>

КНИГА ЙОВА: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПАРАДОКС СТРАЖДАННЯ

Харипончук О. В.

студент IV курсу

*Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

На самому початку книги Йова описується людина, яка за мірками Біблії є справжнім взірцем для наслідування: «Той чоловік був праведний, непорочний, справедливий, побожний, що відсторонювався від всякого злого діла» (Йов 1:1) [1, с. 850]. Додатково слід зазначити, що в книзі відсутні згадки про те, що Йов колись згрішив. Незважаючи